

Conceptualization of the Memorizing Quran and Its Impact on Life Style

ARTICLE INFO

Article Type

Analytical Review

Authors

Bahrololom M.M.^{*1} MSc,
Pahlavan M.² PhD

How to cite this article

Bahrololom M.M, Pahlavan M. Conceptualization of the Memorizing Quran and Its Impact on Life Style. Islamic Life Style Centered on Health. 2019;3(1):53-58.

ABSTRACT

Introduction Since memorizing Quran has been recommended by the Prophet and Imams, it is expected to see visible effects in the memorizer and his/her life style. Therefore, the aim of this research was to express the degrees of memorizing Quran and to explain the effect of each degree on the human life style based on the teachings of Quran. This research was conducted by a library method, using content analysis approach and reviewing Quranic verses and valid interpretations as well as related narrations in valid narrative books.

Conclusion Memorizing Quran, which is emphasized in the verses and traditions, includes memorization of the words of Quran, memorization of the concepts of Quran, memorization of the limits of Quran, and hearty memorization of Quran. Each degree can be an introduction to a higher degree. The impact of each degree of memorization of Quran on life style is different and it is consistent with that degree. Memorizing only the words of Quran does not provide all the benefits mentioned for memorizing Quran and modifies only some of the individual behavioral elements. In the higher degree, memorizing the concepts of Quran influences the individual's knowledge and provides the context for behavioral changes and its adaptation to lifestyle based on the teachings of Quran. Memorizing the limits of Quran, which is observing the commandments of Quran, is the adaptation of human behavior to the Quranic doctrines and, in fact, the objective reflect of the Quranic life style. Hearty memorization of Quran, as the highest degree of memorizing Quran, matches the interests, views, and tendencies of man with Quranic principles and shapes the actions and behavior of memorizer and, accordingly, gives him/her the prosperity of the world and Last Day.

Keywords Memorizing Quran; Comprehension ; Limits; Heart; Levels; Life Style

¹Nahj al-Balagha Research Center, Tehran, Iran

²Quran & Hadith Sciences Department, Theology Faculty, University of Tehran, Tehran, Iran

*Correspondence

Address: Nahj al-Balagha Research Center, Tehran, Iran
Phone: +98 (21) 22495998
Fax: +98 (21) 81453066
bhr1350@gmail.com

Article History

Received: November 01, 2018
Accepted: February 04, 2019
ePublished: March 19, 2019

CITATION LINKS

[1] The way of eloquence ... [2] Unique interpretation ... [3] The seas of lights ... [4] Enough rules (Usul ... [5] The semantics of Quran memorizing in ... [6] The tools of Shia ... [7] The pathology of Quran memorizing methods in the country ... [8] Effect of the Holy Quran memorizing on mental health and the ... [9] Iranian Islamic ... [10] The principles of Quranic ... [11] Refinement of word ... [12] The book of eye ... [13] Summation of word ... [14] Luminous light ... [15] Crown of word and Arabic correctness ... [16] Arabic language ... [17] Sum of expression in interpretation of Quran ... [18] The balance in interpretation of Quran ... [19] The crown of bride ... [20] Refinement of word ... [21] Lifestyle based on Quranic ... [22] Persian dictionary ... [23] Religion and lifestyle ... [24] Preceptive Islamic lifestyle and its testing ... [25] Quran in ... [26] The balance in interpretation of Quran ... [27] Total two seas ... [28] Total two seas ... [29] Enough rules ... [30] Lavame' Sahebgharani ... [31] Sum of expression in interpretation of Quran ... [32] The balance in interpretation of Quran ... [33] Enough rules ... [34] The balance in interpretation of Quran ... [35] Sum of expression in interpretation of Quran ... [36] Sum of expression in interpretation of Quran ... [37] The balance in interpretation of Quran ... [38] Guidance in Quran ... [39] Singulars of words of Quran ...

مفهوم‌شناسی حفظ قرآن و تاثیر آن بر سبک زندگی

محمد مهدی بحر العلوم * MSc

پژوهشکده نهج البلاغه، تهران، ایران

منصور پهلوان PhD

گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

مقدمه: از آنجا که حفظ قرآن مورد توصیه پیامبر و امامان بوده، انتظار این است که تاثیرات مشهودی در حافظ قرآن و سبک زندگی او مشاهده شود. بنابراین هدف این پژوهش، بیان مراتب حفظ قرآن و تبیین تاثیر هر مرتبه بر سبک زندگی انسان براساس آموزه‌های قرآن بود. این تحقیق به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از رویکرد تحلیل محتوایی با بررسی آیات قرآن و استفاده از تفاسیر معتبر و همچنین روایات مرتبط در کتب روایی معتبر انجام شد.

نتیجه‌گیری: حفظ قرآن که در آیات و روایات مورد توجه و تاکید است دارای مراتبی شامل حفظ الفاظ قرآن، حفظ مفاهیم قرآن، حفظ حدود قرآن و حفظ قلبی قرآن است. هر مرتبه می‌تواند مقدمه‌ای برای مرتبه بالاتر باشد. تاثیر هر مرتبه از حفظ قرآن بر سبک زندگی متفاوت و منطبق با آن مرتبه است. حفظ الفاظ قرآن به تنهایی تامین‌کننده همه مزایای ذکرشده برای حفظ قرآن نیست و تنها بعضی از مولفه‌های رفتاری فرد را تغییر می‌دهد. در مرتبه‌ای بالاتر حفظ مفاهیم قرآن، در حیطه دانشی فرد تاثیرگذار است و زمینه دستیابی به تغییر رفتار و انطباق آن بر سبک زندگی براساس آموزه‌های قرآن را فراهم می‌آورد. حفظ حدود قرآن که همان عمل به دستورات قرآن است، انطباق رفتار انسان بر آموزه‌های قرآنی و در واقع تبلور عینی سبک زندگی قرآنی است. حفظ قلبی قرآن به عنوان بالاترین مرتبه حفظ قرآن، باعث می‌شود علاوه بر تطبیق علایق، نظرات و گرایش‌های انسان با مبانی قرآنی، اعمال و رفتار وی نیز بر این اساس شکل گرفته و سعادت دنیا و عقبی نصیب او شود.

کلیدواژه‌ها: حفظ قرآن، فهم، حدود، قلب، مراتب، سبک زندگی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۸/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۱۵

*نویسنده مسئول: bhr1350@gmail.com

مقدمه

انس با قرآن کریم در هر مرتبه و به هر مقداری که باشد، در انسان موثر است^[1]. البته آیات قرآن همچون قطره‌های حیات‌بخش باران است که در باغ‌ها، لاله و در شوره‌زارها خس می‌رویند^[2]. به عبارت دیگر از آنجا که قرآن نور (سوره مائده، آیه ۱۵)، مبارک (سوره انعام، آیه ۹۲) و شفاء است (سوره یونس، آیه ۵۷) و به بهترین سرنوشت هدایت می‌کند (سوره اسراء، آیه ۹)، انتظار می‌رود نتیجه انس و همنشینی با قرآن نورانیت، برکت، سلامت و هدایت باشد. به‌ویژه از آنجا که حفظ قرآن مورد توصیه پیامبر و امامان بوده^[3]، انتظار این است که تاثیرات مشهودی در حافظ قرآن و سبک زندگی او مشاهده شود که این مهم مورد توقع عموم و مطالبه پیشوایان دین است^[4].

به همین منظور نگارنده در این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که آیا تمام نتایجی که در آیات و روایات برای حفظ قرآن برشمرده شده است، به‌ویژه تغییر در سبک زندگی، با حفظ الفاظ قرآن به معنی "از بر کردن قرآن" حاصل می‌شود یا خیر و آیا حفظ قرآن تمامی مولفه‌های موجود در تعریف سبک زندگی را تحت تاثیر قرار می‌دهد، یا این که باید با رویکردی نو به بررسی مفهوم حفظ قرآن و مراتب آن پرداخت که برای رسیدن به پاسخ این سؤال در گام اول ابتدا باید منظور خود از دو مفهوم حفظ قرآن و سبک زندگی و ارتباط این دو با هم را ارایه داد. بنابراین هدف این پژوهش، بیان مراتب حفظ قرآن و تبیین تاثیر هر مرتبه بر سبک زندگی انسان براساس آموزه‌های قرآن بود.

فصل‌نامه سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت

این تحقیق به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از رویکرد تحلیل محتوایی با بررسی آیات قرآن و استفاده از تفاسیر معتبر چون تفسیر المیزان و تفسیر مجمع‌البیان و همچنین روایات مرتبط در کتب روایی معتبر انجام شد.

پیشینه تحقیق

در تعریف حفظ قرآن، در تحقیقی با عنوان معناشناسی حفظ قرآن در روایات^[5]، این نتیجه حاصل شده است که در روایات عامه و خاصه هیچ دلیلی بر انصراف یا انحصار واژه "حفظ" در معنی حفظ ذهنی یا "از بر کردن" وجود ندارد. اما این محققان به بخشی از آیات (سوره اعلی، آیه ۶) و روایاتی^[6] که به حفظ قرآن به معنی از بر کردن توجه شده اشاره‌ای نداشته‌اند. بنابراین به همه مراتب حفظ قرآن نپرداخته‌اند.

در خصوص روش‌های حفظ قرآن در تحقیقی با عنوان آسیب‌شناسی روش‌های حفظ قرآن در کشور، دوره‌های حفظ قرآن کریم در کشور بررسی و راهکارهایی برای ارتقا و بازدهی این دوره‌ها پیشنهاد شده است^[7]. در این تحقیق حفظ قرآن با همان تعریف عمومی یعنی "از بر خواندن قرآن" در نظر گرفته شده است. بدیهی است که در این صورت حفظ قرآن با تعریف جامع در نظر گرفته نشده است.

در تحقیقی تاثیر حفظ قرآن بر میزان سلامت روانی در افراد و بروز مولفه‌های خشم در دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان اصفهان بررسی شده است^[8]. در این پژوهش که حافظان قرآن با تعریف حداقلی "از بر خواندن" قرآن انتخاب شده‌اند، رابطه مثبت معنی‌داری بین حفظ قرآن و میزان سلامت روان به دست آمده است؛ یعنی متغیر حفظ قرآن یک عامل اثرگذار بر سلامت روان است. همچنین میزان بروز مولفه‌های خشم در افراد حافظ قرآن به‌طور معنی‌داری پایین‌تر از غیرحافظان بوده است. دانش‌آموزانی که اقدام به حفظ قرآن نمودند نسبت به دیگران و کسانی که حافظ قرآن نبودند از سلامت روان بهتر و همچنین میزان بروز خشم و خشونت کمتری برخوردارند. در این تحقیق نیز به حفظ قرآن با تعریف جامع آن توجهی نشده است.

در پژوهشی با عنوان سبک زندگی به‌عنوان شاخص برای ارزیابی سطح ایمان^[9]، بهترین و جامع‌ترین رویکرد به سبک زندگی، رویکرد دین‌شناسانه معرفی شده است. براساس این رویکرد، سبک زندگی مجموعه‌ای از رفتارهای سازمان‌یافته است که متأثر از باورها و ارزش‌های پذیرفته‌شده و همچنین متناسب با امیال و خواسته‌های فردی و شرایط اجتماعی، وجهه غالب رفتاری یک فرد یا گروهی از افراد شده است. سبک زندگی جنبه بیانگرانه و نمادین دارد. نمود خارجی هویت باطنی و ابعاد ناپیدای هویت فردی و جمعی است. بر این اساس، می‌توان از سبک زندگی به‌عنوان شاخصی برای سنجش کیفیت ایمان افراد استفاده کرد و این حقیقت در آیات و روایات فراوانی مورد تاکید قرار گرفته است.

در تحقیقی با عنوان اصول سبک زندگی قرآنی^[10] چنین نتیجه‌گیری شده که در قرآن کریم بسیاری از اصول ثابت سبک زندگی قرآنی و اصول متغیر آن بیان شده است.

مفهوم‌شناسی

از لغت حفظ معنی "از بر داشتن" و "از بر خواندن" فهمیده می‌شود^[11]. فرهیدی حفظ را مخالف نسیان و فراموشی، غفلت و بی‌توجهی و به معنی مراقبت دانسته و در مشتقات آن با بهره‌گیری از آیات قرآن و متون دیگر، همین معنی اولیه را تعمیم داده و

برای یافتن ارزش‌های بنیادی خود در فرهنگ عینی‌اش و شناساندن آن به دیگران دانسته است. ویلن سبک زندگی را الگوی رفتار جمعی می‌داند. این رفتارها از جنس رسوم و عادات اجتماعی و روش‌های فکری هستند و در جای دیگر، سبک زندگی فرد را تجلی رفتاری سازوکار روحی، عادات فکری و معرفت او قلمداد می‌کند. ویرسبک زندگی را از جنس رفتار می‌داند که تمایلات آن را هدایت می‌کنند و فرصت‌های زندگی بستر بروز آن را فراهم می‌آورند[23].

تقریباً در همه تعاریف‌ها می‌توان دو مفهوم را یافت که در تعریف سبک زندگی در نظر گرفته شده است. در واقع، هر دو مفهوم نیز به واژه "سبک" باز می‌گردد؛ اول، مفهوم وحدت و دوم مفهوم تمایز. به این معنی که سبک زندگی حاکی از مجموعه عناصری است که کم‌وبیش به‌طور نظام‌مند با هم ارتباط داشته و یک کل را پدید می‌آورند. همین اتحاد و نظام‌مندی، این کل را از کل‌های دیگر متمایز می‌کند. وجود کلماتی همچون الگو، نظام‌مندی، کلیت، هویت و تمایز در تعریف‌ها حاکی از همین مطلب است. محور دیگری که در بیشتر تعریف‌ها مورد توجه قرار گرفته است کارکرد سبک زندگی است. مناقشه اصلی در این باب به این مساله باز می‌گردد که آیا سبک زندگی جنبه نمادین دارد یا این که خود اصالت داشته است. نکته‌ای که در بیشتر تعریف‌ها باعث تمایز مفهوم سبک زندگی از مفاهیم مشابه (مانند فرهنگ یا پاره‌فرهنگ، هویت، شخصیت و غیره) و محدودسازی آن می‌شود خلاقانه و گزینشی‌بودن اجزا و عناصر سبک زندگی است[9].

در یک دسته‌بندی کلی، می‌توان از سه رویکرد به تبیین و توضیح واژه سبک زندگی پرداخت:

۱- رویکرد جامعه‌شناسانه که بیشتر تحت تاثیر اندیشه‌های گئورگ زیمل و ماکس وبر است. تعاریفی که براساس این رویکرد ارایه می‌شوند، بیشتر نگاه توصیفی دارند و رکن اصلی آنها توجه به رفتار و نمودهای رفتاری است.

۲- رویکرد روان‌شناسانه که متأثر از آرا و اندیشه‌های آلفرد آدلر است. در تعاریفی که براساس این رویکرد عرضه می‌شود، ارزش‌ها، هنجارها، ریشه و منشا رفتارها بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد و این اصطلاح، در تعاریف روان‌شناسانه، جایگاهی همچون اصطلاحات "شخصیت"، "منش" و "هویت" دارد[9].

۳- رویکرد اسلامی به سبک زندگی اسلامی که این رویکرد علاوه بر تاکید بر رفتار، ارتباط مستقیم با نیت افراد داشته و به حداقل‌های عواطف و شناخت‌ها نیز نظر دارد. در واقع، می‌توان رفتارها را به مهره‌های متعددی تشبیه کرد که علوم انسانی به خود آن مهره‌ها بدون ارتباط با عوامل دیگر می‌پردازند، ولی سبک زندگی قرآنی نه‌تنها به خود آن مهره‌ها، بلکه به آنچه که سبب ارتباط آنها با هم می‌شود و همانند نخ تسبیح در تمام آنها وجود دارد نیز می‌پردازد. به‌طور مثال رفتاری مثل نماز، اگر اعتقاد به خدا و معاد را پشتوانه خود نداشته باشد، رفتار قرآنی محسوب نمی‌شود، چنانکه رفتار بسیاری از مرتاضان و صوفیان، قرآنی نیست[24].

در مجموع و با درنظرگرفتن آرای گوناگون، سبک زندگی شیوه‌ای نسبتاً ثابت است که فرد اهداف خود را به آن طریق دنبال می‌کند. همچنین منعکس‌کننده گرایش‌ها و ارزش‌های فرد یا گروه و عادات، نگرش‌ها، سلیقه‌ها، معیارهای اخلاقی و سطح اقتصادی است که با هم طرز زندگی‌کردن فرد یا گروهی را شکل می‌دهند.

حفظ قرآن در آیات و روایات

علاوه بر نتایجی که از بررسی لغوی به دست آمد، بررسی آیات و

معانی برگرفته از ریشه مراقبت از جمله مواظبت، ممانعت و حمایت را ذکر کرده است[12]. /بن‌درید نیز معنی محافظت را برگزیده است[13].

/زهری[11] نیز همانند فر/هیدی[12] حفظ را در برابر نسیان و به معنی مراقبت و توجه بیان کرده است. او در ذکر معانی مشتقات حفظ شواهدی از قرآن را آورده است. وی حافظ و حُفاظ را کسانی می‌داند که به آنان نگهداری آنچه شنیده‌اند روزی شده است و تنها کمی از آنچه به آن توجه کرده‌اند را فراموش کرده‌اند. بنابراین وی در قرن چهارم لفظ حفظ را به معنی "از بر کردن" ذکر کرده است. بعضی از لغویون مانند فیومی، علاوه بر تکرار معانی ذکرشده به معنی از بر داشتن متن، کتاب و قرآن برای حفظ تصریح کرده‌اند[14].

و اما کلمه تحفظ از ریشه حفظ، به تصریح در معنی "از بر داشتن" آمده است[12]. جوهری تحفظ را درباره کتاب به معنی از بر کردن تدریجی آن می‌داند[15]. /بن‌منظور "استحفاظ" را به معنی درخواست حفظ چیزی ذکر کرده است[16]. این لغت در معانی دیگر از جمله نگهداری نیز آمده است[14]. بنابراین حفظ و مشتقات آن در اصل به معنی از بر کردن نبوده و بعداً در این معنی استعمال شده است. در واقع "از بر داشتن" یکی از مصادیق مراقبت و مواظبت است.

در آیات قرآن، حفظ و مشتقات آن، در همان معانی اصلی به کار رفته است. از جمله در نزدیک‌ترین کاربرد این کلمه درباره قرآن و در آیه "إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ" (سوره حجر، آیه ۹)، حفظ‌کردن قطعاً نمی‌تواند به معنی از بر کردن باشد. مفسران آن را به معنی محافظت، مواظبت یا حمایت‌کردن آورده‌اند[17]. همچنین در عبارت "وَرِئُكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِیظٌ" (سوره سبأ، آیه ۲۱) حفیظ به معنی نگهبان و نگهدارنده است[12]. در آیه "ازجِعُوا إِلَىٰ أُنْبِیِّكُمْ فَعُولُوا یَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَك سَرَقَ وَ مَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَ مَا كُنَّا لِلْغِیْبِ حَافِظِیْنَ" (سوره یوسف، آیه ۸۱)، عبارت "وَمَا كُنَّا لِلْغِیْبِ حَافِظِیْنَ" یعنی ما از غیب و اسرار آن اطلاعی نداشتیم و نگهبان آن نبودیم و چنین گمانی به او نمی‌بردیم[18]. و نیز در آیه "وَ هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَ يُرْسِلُ عَلَیْكُمْ حَفَظَةً" (سوره انعام، آیه ۶۱)، حفظه جمع حافظ به معنی نگهبان است[12]. در آیه "حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَ الصَّلَاةِ الْوُشْطَى وَ قُومُوا لِلَّهِ قَانِتِیْنَ" (سوره بقره، آیه ۲۳۸)، محافظت به معنی مواظبت آمده است. چنانکه فر/هیدی محافظت را مواظبت بر امور از جمله نماز می‌داند[12]. /زهری نیز محافظت بر نماز را مواظبت از آن و مواظبت آن می‌داند[11].

و اما عبارت "سبک زندگی" از دو واژه "سبک" و "زندگی" تشکیل شده است. واژه سبک از مصدر ثلاثی مجرد به معنی "گذاختن و قالب‌گیری‌کردن زر و نقره" اخذ شده[19] و در زبان عربی معادل "اسلوب" به معنی راه و روش و هراهی که ادامه‌دار و ممتد باشد، آمده است[20]. در زبان فارسی، واژه سبک در روند مفهومی خود، ابتدا و به‌صورت غالب در سبک‌شناسی ادبی و هنری به کار می‌رفت، ولی به‌تدریج در دیگر حوزه‌ها نیز کاربرد یافته است[21]. همچنین به معنی ریخت، طرز و روش نیز آمده است[22].

عبارت "سبک زندگی"، واژه‌ای نسبتاً جدید در ادبیات علمی و فرهنگی بشر است. آلفرد آدلر روان‌شناس اتریشی نخستین اندیشمندی است که این مساله را به‌عنوان یک بحث مستقل و جدی مورد توجه قرار داد. بعد از وی بود که توجه بسیاری از اندیشمندان حوزه‌های مختلف به سبک زندگی جلب شد[9].

زیمل جامعه‌شناس آلمانی سبک زندگی را تجسم تلاش انسان

روایات نیز حاکی از آن است که حفظ قرآن دارای مراتبی است. حفظ الفاظ قرآن یا از بر کردن آن، حفظ یا ذکر مفاهیم قرآن یا فهم آن، حفظ حدود قرآن یا عمل به دستورات آن و حفظ قلبی قرآن یا دریافت حقایق آن، مراتب حفظ قرآن هستند.

حفظ الفاظ قرآن

سطحی‌ترین و نازل‌ترین برداشت از حفظ قرآن کریم حفظ الفاظ آن است. چنان که الفاظ قرآن، نازل‌ترین مرتبه آن است و مرحله نازل قرآن کریم که به صورت الفاظ عربی است و جامعه انسانی در خدمت آن قرار دارد، رقیق شده ام‌الکتاب است که مرحله عالی قرآن است [25].

حفظ الفاظ قرآن می‌تواند به صور مختلفی در نظر گرفته شود. گاه منظور، محافظت از متن قرآن در مصاحف و کتب یا محافظت از مصاحف است. چنانکه قرآن نیز نوشتن چیزی را در کتاب، حفظ آن نامیده است؛ «وَإِنْ عَلَيْكُمْ لِحَفَظَتَيْنِ كَرَامًا كَاتِبِينَ» (سوره انفطار، آیات ۱۰ و ۱۱). علامه طباطبایی با تاکید بر سیاق آیات معتقد است که ملائک موکل بر انسان اعمال او را با نوشتن حفظ می‌کنند و حفظ فرشتگان گرامی در نوشتن اعمال انسان‌هاست [26].

و گاه منظور از حفظ الفاظ قرآن، حفاظت از تلاوت صحیح و مراقبت از آن است. چنانکه حدیث «تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ» را «وَاطِبُوا عَلَى قِرَائَتِهِ» معنی کرده‌اند [27]. در واقع این حفاظت همان روش «اقرء» است که پیامبر اسلام آن را برای آموزش قرآن برگزیدند و معلمان قرآن در صدر اسلام تا کنون به آموزش قرآن و اقرء مبادرت می‌ورزند. «اقرء» وادار کردن قاری به قرائت است؛ چه غلط بخواند و مقری آن را اصلاح کند و چه صحیح بخواند و مقری قرائت او را تایید نماید. و گاه منظور از حفظ قرآن، از بر داشتن و از بر خواندن آن است. آنچنان که پیامبر خود، قرآن را از حفظ تلاوت می‌کردند و دیگران را نیز به آن تشویق می‌فرمودند و مورد بحث است.

دستور قرآن به خواندن مکرر آن «فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ» (سوره مزمل، آیه ۲۰) و تشویقات پیامبر و اهل بیت [4] نشان از آن دارد که حتی خواندن سوره‌ای، آیه‌ای و حرفی از قرآن دارای اهمیت است. یکی از نتایج عملی حفظ قرآن، تلاوت آیات و سوره‌های قرآن در نماز است. اگرچه فتوای برخی از فقها بر جواز تلاوت قرآن در نماز از روی نوشته است، ولی در هر صورت تلاوت قرآن از حفظ در نماز به تسهیل آن منجر می‌شود و علاوه بر آن عمده مسلمانان قرآن را در نماز از حفظ می‌خوانند.

در قرآن یکی از الفاظی که به نماز اشاره دارد، «قرآن» است (سوره اسراء، آیه ۷۸). طریحی معتقد است مراد از قرآن فجر همان نماز صبح است [28].

در روایتی امام صادق (ع) از پیامبر اسلام نقل کرده‌اند که ایشان کسی را شایسته امامت جماعت می‌دانند که «أَقْرَأَهُمُ لِلْقُرْآنِ» باشد [29]. محمد تقی مجلسی در شرح این روایت «اقرء» را کسی می‌داند که قرآن را به دلیل دانستن آداب و مستحسنان تلاوت، زیباتر می‌خواند یا کسی که فصیح‌تر می‌خواند یا آن که بیشتر از دیگران قرآن را از حفظ دارد یا به علم قرائات مسلط است [30].

این مرحله از حفظ قرآن کمترین آثار را در تعیین و تغییر سبک زندگی انسان خواهد داشت که البته همان اندک نیز دارای ارزش است.

حفظ و فهم معانی قرآن

مرتبه بالاتر از حفظ الفاظ قرآن، حفظ معانی آن یا به عبارت دیگر، فهم و به یاد داشتن مفاهیم قرآن است؛ یعنی حافظ قرآن آنچه که

قرآن بیان کرده است را بداند و آن را فراموش نکند. منظور از حفظ معانی، حفظ طوطی‌وار آن نیست، بلکه فهم معانی و توجه به مراد آیات و عبارات قرآن است.

خداوند خطاب به زنان پیامبر از آنان می‌خواهد که آیات و حکمت‌هایی که در خانه‌های آنان بر پیامبر نازل شده است را به یاد داشته باشند (سوره احزاب، آیه ۳۴). بعضی مانند قتاده گفته‌اند منظور آن است که شکر کنید و این نعمت خدا بر خود را به یاد آورید [31]. و گروه دیگر مانند علامه طباطبایی معتقدند ذکر در اینجا در مقابل فراموشی است و معنی آیه این است که شما زنان پیغمبر باید آنچه را که در خانه‌هایتان از آیات خدا و حکمت تلاوت می‌شود، حفظ کنید و همواره به خاطرتان بوده باشد تا از آن غافل نمانید و از خط سیری که خدا برایتان معین کرده تجاوز نکنید [32]. و بعضی گفته‌اند اذْکُرْنَ یعنی حفظ کنید آن را و همیشه به خاطر شما باشد تا به موجبش عمل کنید و این تحریص و تاکید بر حفظ قرآن و اخبار و مذاکره کردن آنها درباره قرآن و سنت با یکدیگر است [31].

امیرالمومنین (ع) فرمودند: هر آیه‌ای که بر پیامبر نازل می‌شد بر من اقرء و املاء می‌فرمود و من آن را می‌نوشتیم و ایشان تاویل تفسیر و ناسخ و منسوخ و محکم و متشابه و خاص و عام آن را به من تعلیم فرمود و از خدا خواست که فهم و حفظ قرآن را به من عطا فرماید. پس من آیه‌ای از قرآن را فراموش نکردم [33].

بدیهی است این مرتبه از حفظ قرآن زمینه‌ساز تغییر سبک زندگی است؛ اگرچه خود به‌تنهایی برای یافتن سبک زندگی بر مبنای قرآن و دستورات آن کافی نیست، اما برای رسیدن به آن مقدمه‌ای لازم به شمار می‌آید.

حفظ حدود قرآن

اما بعد از حفظ الفاظ و فهم معانی قرآن مرتبه‌ای بالاتر وجود دارد و آن حفظ حدود مورد نظر قرآن و عمل به دستورات آن است. بدیهی است مراتب گذشته مقدمه‌ای برای این مرتبه از حفظ هستند. در واقع هدف نهایی و تاثیر بیرونی و آشکار حفظ قرآن همین مرتبه است.

حد در اصل به معنی منتهای و مرز چیزی است [12]. عنوان «حفظ حدود قرآن» از روایتی منقول از امام محمدباقر (ع) به دست می‌آید که قاریان و حافظان قرآن را به سه دسته تقسیم کرده‌اند. گروهی از آنان حافظان قرآنی هستند که الفاظ و حروف آن را حفظ کرده و حدود آن را رعایت نکرده‌اند. امام دعا کرده‌اند که تعداد این حافظان قرآن زیاد نشود [4].

در آیات و روایات متعددی افرادی که به دانسته‌های خود عمل نمی‌کنند نکوهش شده‌اند، آنان که با وجود علم از عمل سر باز زده‌اند. از جمله گروهی از اهل کتاب که کلام خدا را می‌شنوند و حق را می‌دانند ولی آن را نمی‌پذیرند و تحریف می‌کنند (سوره بقره، آیه ۷۵). همچنین کسانی که کتاب خدا را می‌خوانند و حتی دیگران را به آن امر می‌کنند ولی خود را فراموش کرده‌اند؛ یعنی خود به آنچه امر می‌کنند عامل نیستند (سوره بقره، آیه ۴۴).

خداوند در آیه «مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا الثُّورَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الَّذِينَ حُمِّلُوا الْكُفْرَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهُ» (سوره جمعه، آیه ۵)، حفظ و حمل تورات بدون به‌عمل آوردن اوامر و ترک کردن نواهی آن را مفید نمی‌داند. اگر چه این آیه درباره یهود و تعامل آنان با تورات است، مضمون این آیه قابل تعمیم به همه کتب الهی و از جمله قرآن کریم است.

در معنی تحمیل تورات به یهود و عدم حمل آن از سوی آنان، علامه طباطبایی معتقد است تحمیل تورات بر اهل کتاب در این

بالای آن است که به تحقق کامل سبک زندگی اسلامی منجر می‌شود. در اعلی درجات این حفظ که برای بشر عادی دست‌یافتنی نیست، پیامبر اسلام قرار دارد که فهم و درک آن برای دیگران ممکن نیست. به عبارت دیگر درباره پیامبر حفظ قلبی همان وحی است که قرآن بر قلب ایشان نازل شد و ایشان آن را با وجود خود تلقی کردند. ایشان قرآن را به‌تمامی دریافت و الفاظ و معانی و حقیقت آن را تلقی نمودند. در آیاتی از قرآن به این حقیقت اشاره شده است (سوره شعراء، آیات ۱۹۳ و ۱۹۴).

اما برای دیگران از بشر عادی دستیابی به حفظ قلبی قرآن به‌جز از طریق کسب طهارت میسر نیست (سوره واقعه، آیات ۷۷ تا ۷۹). منظور از "مطهرون" کسانی هستند که خدای تعالی دل‌هایشان را از هر رجس و پلیدی یعنی از رجس گناهان و پلیدی ذنوب پاک کرده، یا از چیزی که از گناهان هم پلیدتر و عظیم‌تر و دقیق‌تر است و آن عبارت است از تعلق به غیر خدای تعالی. بدیهی است مصداق تمام و کمال مطهران، اهل بیت هستند (سوره احزاب/۳۳) و دیگران می‌توانند با کسب طهارت باطن به درجاتی از حفظ قلبی قرآن دست یابند.

بسیاری از مزایایی که برای حافظان قرآن در روایات ذکر شده است، ناظر به همین مرتبه از حفظ است. از جمله آن که فرمود: "لَا يَعْذِبُ اللَّهُ قُلُوبًا وَعَى الْقُرْآن" [۳]. ایمنی از عذاب الهی که برای حافظان قرآن تضمین شده است، در واقع برای قلبی است که قرآن را در خود جا داده است.

بنا بر آنچه ذکر شد، تحقیقات فراتر در خصوص حفظ قرآن، چپستی، چرایی و چگونگی آن ضروری است. همچنین توجیه سیاست‌گذاران و مدیران و معلمان حفظ قرآن نسبت به نتایج تحقیقات مذکور لازم است تا جریان حفظ قرآن به سمت افقی روشن و قابل قبول و منطبق با تعلیمات قرآن و معصومین علیهم‌السلام حرکت کند.

نتیجه‌گیری

حفظ قرآن مراتبی دارد که هر یک از آن مراتب می‌تواند بر سبک زندگی انسان تاثیر گذارد. به بیان دیگر تاثیر هر یک از مراتب حفظ قرآن در تعیین و تغییر سبک زندگی، متناسب با تاثیر آنها در رفتار، انگیزه‌ها و شخصیت انسان است.

حفظ الفاظ قرآن با همه اهمیتی که دارد تنها تلاوت مستمر را به‌عنوان یک رفتار شاخص در فرد پدید می‌آورد، اما حفظ مفاهیم قرآن به معنی فهم و دریافت دستورات قرآن و یادآوری دایم آن علاوه بر تلاوت مستمر، در حیطه دانش نیز موثر خواهد بود. اما آنچه که منجر به دستیابی به سبک زندگی اسلامی و قرآنی می‌شود، رسیدن به مرتبه حفظ حدود قرآن و عمل به دستورات و رعایت مرزهای تعیین‌شده در قرآن است. به عبارت دیگر تحقق عینی سبک زندگی اسلامی و قرآنی در این مرتبه خواهد بود.

حفظ قلبی قرآن که همان دریافت و درک حقایق قرآن است، جامع مراتب یادشده و موثر در شخصیت، انگیزه و رفتار انسان است. در این صورت علاوه بر سامان‌یافتن علایق، نظرات و گرایش‌های انسان با مبانی قرآنی، اعمال و رفتار انسان نیز بر این اساس شکل می‌گیرد. اگرچه مصداق کامل این مرتبه، انبیای الهی و معصومین علیهم‌السلام هستند اما دیگران نیز به مقدار طهارتی که کسب می‌کنند می‌توانند به آن دست یابند.

تشکر و قدردانی: موردی از سوی نویسندگان بیان نشده است.

تاییدیه اخلاقی: موردی از سوی نویسندگان بیان نشده است.

تعارض منافع: موردی از سوی نویسندگان بیان نشده است.

سهم نویسندگان: محمدمهدی بحرالعلوم (نویسنده اول)، نگارنده

آیه به معنی تعلیم بر آنان و عدم پذیرش حمل از سوی ایشان، عمل‌نکردن به دانسته‌ها است [۳۴]. طبری نیز تحمیل را معادل تکلیف و عدم حمل را عمل‌نکردن به آن می‌داند. این که آن را حفظ کردند و در دفاتر خود هم نوشتند و آن را تدوین کردند سپس به احکام آن عمل نکردند [۳۵].

از سوی دیگر خداوند عمل‌نکردن به اوامر و توجه‌نکردن به نواهی را فراموشی دانسته و از آن به نسیان یاد کرده است. نسیان گاه به معنی غفلت و بی‌توجهی و گاه به معنی ترک و عدم انجام است (سوره طه، آیه ۱۲۶). نسیان آیات همان ترک آن یعنی عمل‌نکردن به آن و نسیان از سوی خدا نیز به معنی ترک گناهکاران و مجرمان در عذاب است. طبری نسیان را به همان معنی رایج فراموشی گرفته، ولی از آنجا که فراموشی مستوجب عتاب و مجازات نیست آن را نتیجه مقدماتی می‌داند از جمله اعراض از پیامبر و قرآن که به فراموشی منجر شده است. او همچنین فراموش شدن آنان در قیامت را کنایه از رهاشدن در عذاب می‌داند [۳۶].

علامه طباطبایی نیز معتقد است خدای تعالی در این آیه شریفه نافرمانی مجرمان یعنی اعراض‌کنندگان از ذکر او و تارکان هدایت او را نسیان و فراموشی آیات خود خوانده و مجازات آنان را که کورکردن در قیامت است نیز فراموشی ایشان نامیده است [۳۷].

در دعایی که امام صادق (ع) برای حفظ قرآن تعلیم کرده‌اند عمل‌کردن به دستورات قرآن از خدا درخواست شده است [۳].

حفظ قرآن در این مرحله است که به تحقق سبک زندگی اسلامی می‌انجامد. خواندن و دانستن گرچه زمینه و مقدمه لازم عمل‌کردن است، اما تا دانسته‌ها به عمل نرسد فرد و اجتماع از نتایج علم مذکور سودی نخواهند برد.

البته از آنجا که سبک زندگی به علایق، نظرات، رفتارها و جهت‌گیری رفتاری یک فرد، گروه یا فرهنگ اشاره دارد، رفتارها بخشی از تعریف سبک زندگی را تشکیل می‌دهند. بنابراین عمل به دستورات قرآن، این بخش از سبک زندگی اسلامی را محقق می‌کند؛ یعنی سبک زندگی که بر مبنای دیدگاه قرآن و دستورات آن بنا نهاده شده است.

حفظ قلبی قرآن

اما مرتبه بالاتر و بلکه بالاترین مرتبه حفظ قرآن "حفظ قلبی قرآن" است. عمده آیات و روایات در خصوص حفظ قرآن و ثمرات و برکات آن معطوف به همین مرتبه است. بلکه بعضی معتقدند حفظ قرآن در حقیقت همین مرتبه است [۳۸]. قلبی که حافظ قرآن است، در این دنیا از سلامت کامل برخوردار است و در قیامت هم دچار عذاب نمی‌شود [۳].

قلب در برخی آیات قرآن، در معنی روح و نفس انسان استعمال شده است. اما در آیات دیگری از قلب به‌عنوان محل تعقل، تفکر و همچنین جایگاهی برای عواطف و احساسات انسانی نام برده شده است.

یکی از معانی قلب همان عقل است [۳۹]. البته ریشه این لغت در اصل به معنی تغییر و تحول است و از آنجا که فکر و عقل انسان دائماً در حال دگرگونی است به آن "قلب" گفته شده است [۱۶].

بنابراین در تعریف "حفظ قلبی قرآن" عناصری چون تعقل و تفقه، پذیرش و گرایش وجود دارد و از آنجا که قلب، نفس و جان انسان است حفظ قلبی قرآن به معنی دریافت حقایق قرآن در جان و درک حقیقت قرآن است.

چنانکه آمد، سبک زندگی به علایق، نظرات، رفتارها و جهت‌گیری رفتاری یک فرد، گروه یا فرهنگ اشاره دارد. لذا این مرتبه از حفظ، علایق و جهت‌گیری‌ها را سامان می‌دهد. لذا حفظ قرآن در مراتب

مقاله/پژوهشگر اصلی (۵۰٪)؛ منصور پهلوان (نویسنده دوم)،
روش شناس/پژوهشگر کمکی (۵۰٪)
منابع مالی: موردی از سوی نویسندگان بیان نشده است.

منابع

- Edition. Beirut: Moassesah al-Alami lel-Matbooat; 1971. [Arabic]
- 19- Zobeidi M. The crown of bride (Taj al-aroos). Volume 13. 1st Edition. Beirut: Dar al-Fekr; 1994. [Arabic]
- 20- Mohammad ibn Ahmad Azhari. Refinement of word (Tahzib al-loghah). Volume 1. 1st Edition. Beirut: Dar Ehya al-Toras al-Arabi; 2001. [Arabic]
- 21- Fazel Ghane H. Lifestyle based on Quranic teachings. 1st Edition. Qom: Islamic Research Center of IRIB; 2013. [Persian]
- 22- Amid H. Persian dictionary. 1st Edition. Tehran: Rah-e-Roshd; 2010. [Persian]
- 23- Mahdavi Kani MS. Religion and lifestyle. 3rd Edition. Tehran: Imam Sadeq University; 2011. [Persian]
- 24- Kaviani M. Preciptive Islamic lifestyle and its testing instrument. 2nd Edition. Qom: Research Institute of Hoze and University; 2013. [Persian]
- 25- Javadi Amoli A. Quran in Quran. 9th Edition. Qom: Esra; 2010. [Persian]
- 26- Tabatabaei MH. The balance in interpretation of Quran (Al-Mizan fi tafsir al-Quran). Volume 20. 2nd Edition. Beirut: Moassesah al-Alami lel-Matbooat; 1971. [Arabic]
- 27- Fakhr al-din ibn Mohammad Toreyhi. Total two seas (Majma' al-bahrayn). Volume 3. 3rd Edition. Tehran: Mortazavi; 1996. [Arabic]
- 28- Fakhr al-din ibn Mohammad Toreyhi. Total two seas (Majma' al-bahrayn). Volume 1. 3rd Edition. Tehran: Mortazavi; 1996. [Arabic]
- 29- Mohammad ibn Ya'qub Koleini. Enough rules (Usul al-Kafi). Volume 3. 2nd Edition. Qom: Dar al-Hadith; 2009. [Arabic]
- 30- Majlesi MT. Lavame' Sahebgharani. Volume 2. 2nd Edition. Qom: Esmaeelian; 1993. [Persian]
- 31- Fazl ibn Hasan Tabarsi. Sum of expression in interpretation of Quran (Majma' al-bayan fi-tafsir al-Quran). Volume 20. 3rd Edition. Qom: Naser Khosro; 1993. [Arabic]
- 32- Tabatabaei MH. The balance in interpretation of Quran (Al-Mizan fi tafsir al-Quran). Volume 16. 2nd Edition. Beirut: Moassesah al-Alami lel-Matbooat; 1971. [Arabic]
- 33- Mohammad ibn Ya'qub Koleini. Enough rules (Usul al-Kafi). Volume 1. 2nd Edition. Qom: Dar al-Hadith; 2009. [Arabic]
- 34- Tabatabaei MH. The balance in interpretation of Quran (Al-Mizan fi tafsir al-Quran). Volume 19. 2nd Edition. Beirut: Moassesah al-Alami lel-Matbooat; 1971. [Arabic]
- 35- Fazl ibn Hasan Tabarsi. Sum of expression in interpretation of Quran (Majma' al-bayan fi-tafsir al-Quran). Volume 25. 3rd Edition. Qom: Naser Khosro; 1993. [Arabic]
- 36- Fazl ibn Hasan Tabarsi. Sum of expression in interpretation of Quran (Majma' al-bayan fi-tafsir al-Quran). Volume 16. 3rd Edition. Qom: Naser Khosro; 1993. [Arabic]
- 37- Tabatabaei MH. The balance in interpretation of Quran (Al-Mizan fi tafsir al-Quran). Volume 14. 2nd Edition. Beirut: Moassesah al-Alami lel-Matbooat; 1971. [Arabic]
- 38- Javadi Amoli A. Guidance in Quran. Qom: Esra; 2004. [Persian]
- 39- Hossein ibn Mohammad Ragheb Esfahani. Singulars of words of Quran (Mufradat alfaz al-Quran). 1st Edition. Beirut: Dar al-Shamiah; 1992. [Arabic]
- 1- Seyyed al-Razi. The way of eloquence (Nahj al-balaghah). Dashti M, translator. 16th Edition. Qom: Mohammad Amin; 2017. [Arabic-Persian]
- 2- Makarem Shirazi N. Unique interpretation (Tafsir-e-nemooneh). Volume 12. 12th Edition. Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiah; 1995. [Persian]
- 3- Majlesi MB. The seas of lights (Behar al-anavar). Volume 89. 3rd Edition. Beirut: Dar Ehya al-Toras al-Arabi; 1983. [Arabic]
- 4- Mohammad ibn Ya'qub Koleini. Enough rules (Usul al-Kafi). Volume 2. 2nd Edition. Qom: Dar al-Hadith; 2009. [Arabic]
- 5- Pishgar O, Masjedi H. The semantics of Quran memorizing in narratives. Q Hasith Sci. 2013;18(67):151-67. [Persian]
- 6- Mohammad ibe Hasan Horr Ameli. The tools of Shia (Vasael al-shiah). Volume 6. 1st Edition. Qom: Al al-Beit; 1989. [Arabic]
- 7- Abootorabi Z. The pathology of Quran memorizing methods in the country and provide appropriate solutions for the promotion and efficiency of these courses [Dissertation]. Tehran: University of Holy Quran Sciences; 2013. [Persian]
- 8- Arzhang N, Dorri R, Riahi F. Effect of the Holy Quran memorizing on mental health and the components of anger in high school students. The 2nd International Conference on Advanced Research in the Field of Education, Psychology and Social Studies of Iran. Qom: Center for Islamic Studies and Research Soroush Hekmat Mortazavi; 2016. [Persian]
- 9- Sharifi AH. Iranian Islamic lifestyle. 2nd Edition. Tehran: Aftab-e-Tose'e; 2013. [Persian]
- 10- Rezaei Esfahani MA. The principles of Quranic lifestyle. Lifestyle Res J. 2015;1(1):47-77. [Persian]
- 11- Mohammad ibn Ahmad Azhari. Refinement of word (Tahzib al-loghah). Volume 4. 1st Edition. Beirut: Dar Ehya al-Toras al-Arabi; 2001. [Arabic]
- 12- Khalil ibn Ahmad al-Farahidi. The book of eye (Ketaab al-ayn). Volume 3. 2nd Edition. Qom: Dar al-Hejrah; 1989. [Arabic]
- 13- Mohammad ibn Hasan ibn Dorayd. Summation of word (Jamharah al-loghah). Volume 1. 1st Edition. Beirut: Dar al-Elm lel-Mollayeen; 1987. [Arabic]
- 14- Ahmad ibn Mohammad al-Fayyomi. Luminous light (Almesbah al-monir). Volume 2. 2nd Edition. Qom: Dar al-Hejrah; 1993. [Arabic]
- 15- Esmaeel ibn Hammad Johari. Crown of word and Arabic correctness (Taj al-loghah va sehah al-arabiyah). Volume 3. 3rd Edition. Beirut: Dar al-Elm lel-Mollayeen; 1984. [Arabic]
- 16- Mohammad ibn Mokrram ibn Manzoor. Arabic language (Lesan al-arabi). Volume 1. 1st Edition. Beirut: Dar al-Fekr; 1994. [Arabic]
- 17- Fazl ibn Hasan Tabarsi. Sum of expression in interpretation of Quran (Majma' al-bayan fi-tafsir al-Quran). Volume 13. 3rd Edition. Qom: Naser Khosro; 1993. [Arabic]
- 18- Tabatabaei MH. The balance in interpretation of Quran (Al-Mizan fi tafsir al-Quran). Volume 11. 2nd